

วิเคราะห์ลักษณะการแสดงโขนพระราชทาน ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

Analytical Study of the Royal Khon Performances under the patronage of Her Royal Majesty Queen Sirikit

นัฐพงษ์ นุชนนทรีย์*
ชนัย วรณะลี*
นิวัฒน์ สุขประเสริฐ*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ความเป็นมาของการแสดงโขน 2) ความเป็นมาของการแสดงโขนพระราชทานในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 3) วิเคราะห์รูปแบบการแสดงโขนพระราชทาน ใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการแสดงโขน ด้านดนตรีไทย การขับร้องเพลงไทย ด้านฉาก ด้านเครื่องแต่งกายและการแต่งหน้า จำนวน 9 คน เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัยคือแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) การแสดงโขนปรากฏหลักฐานในสมัยอยุธยาตอนปลายโดยการจดบันทึกของอัครราชทูตลาลูแบร์ แสดงโดยสวมหน้ากากประกอบบทพากย์และเจรจา เป็นรูปแบบการแสดงโขนแบบหนังใหญ่โดยสืบทอดมายังสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นในรัชกาลที่ 1, 2, 3 และ 4 ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นการแสดงโขนแบบละครซึ่งถือเป็น

ต้นแบบการแสดงโขนจนถึงปัจจุบัน 2) การแสดงโขนพระราชทานเกิดขึ้นจากพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในการฟื้นฟูการแสดงโขนที่ซบเซาให้กลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้ง โดยกำหนดให้แสดงครั้งแรกในปี พ.ศ. 2550 เนื่องในงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ครบรอบ 80 พรรษาและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ครบรอบ 75 พรรษา หลังจากการแสดงครั้งนี้มีเสียงเรียกร้องให้จัดการแสดงขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2552 จนถึงปัจจุบัน 3) รูปแบบการแสดงโขนพระราชทานในการแสดงชุดศึกอินทรีชิต ตอนพรหมาค่าจำนวน 3 ครั้ง พบว่าเป็นรูปแบบการแสดงโขนแบบละคร ด้านองค์ประกอบฉากใช้ข้อมูลจากวรรณคดี ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการสร้างฉาก ด้านผู้แสดงได้คัดเลือกเยาวชนที่สนใจร่วมแสดง ด้านเครื่องแต่งกายสร้างตามแบบรัตนโกสินทร์ตอนต้นและในยุคของกรมหมื่นสุทธนารีนาถและการแต่งหน้าตามแบบภาพจิตรกรรมฝาผนังและนำเทคนิคการ

* นักศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

วาดหน้าแบบหัวโขนแบบหน้าตายเพื่อสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ที่อยากให้เห็นกลับมาเป็นที่นิยมของคนไทยอีกครั้ง

คำสำคัญ : การแสดงโขน พระราชทานในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

Abstract

The purposes of this research were: 1) to understand the origins of the Khon performance; 2) to understand its development under the patronage of HRM Queen Sirikit; and 3) to evaluate individual productions of the *Phrommat* episode staged in 2007, 2009, and 2010 through the study of primary documents and related studies as well as interviews with those involved in the productions.

The research results revealed that: 1) the earliest evidence for the Khon performance appears in the records of the French delegate La Loubere in the late Ayutthaya period, which describes performances involving masked actors and both spoken and sung narration in the style of the *Nang Yai* or shadow puppet performance. Then, it was transmitted in turn to the Thonburi period and the early Bangkok period, spanning the reigns of King Rama I, Rama II, Rama III, and Rama IV. However, it was modified in the reign of King Rama V to resemble as the *Lakhon* drama, which has served as the model for Khon performance to the present day. 2) In 2007, HRM Queen Sirikit expressed a desire to revive the Khon performance in time to celebrate HRM King Bhumiphol Adulyadej's 80th birthday and her

own 75th birthday. Afterwards, there was such popular demand for more performances that another production was staged in 2009, with more productions almost yearly ever since. Altogether, 3) the *Phrommat* episode has been staged three times by royal behest, using the *Lakhon* dramatic format as the model for performance. As regards scenery, details drawn from the literary text of *Phrommat* were expressed using modern stage technology and special effects. The productions casted youth performers through open auditions and their costumes were developed through researching methods of production of the early Bangkok period. Face makeup was inspired by traditional mural painting and the construction of the Khon masks themselves. Altogether, these various elements drawn from historical sources were incorporated into productions befitting HRM Queen Sirikit's aspiration to make the Khon performance popular among Thais again.

Keywords: Khon; Performances under the patronage of Her Royal Majesty Queen Sirikit

บทนำ

การแสดงโขนที่ปรากฏในสมัยอยุธยาตอนกลาง ในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ รูปแบบการแสดงโขนมีลักษณะเป็นการแสดงโขนแบบหนังใหญ่ เพราะการแสดงโขนพัฒนามาจากการแสดงหนังใหญ่ ซึ่งชนิด อยู่โพธิ์ ได้กล่าวไว้ว่า การแสดงโขนได้นำเอาบทบาทและบทเจรจา รวมทั้งกระบวนท่าเต้นมาจากการแสดงหนังใหญ่ (ชนิด อยู่โพธิ์, 2534) นอกจากนี้กระบวนท่าที่ใช้ในการแสดงโขนสันนิษฐาน

ว่าได้รับอิทธิพลมาจากกระบวนท่าเต้นในการเชิดหนัง ครั้นถึงสมัยกรุงธนบุรี การแสดงโขนในยุคนี้ยังคงมีรูปแบบวิธีการแสดงเป็นแบบหนังใหญ่จนกระทั่งถึงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รูปแบบการแสดงโขนยังคงยึดจารีตนิยมคือยังคงแสดงโขนแบบตัวหนัง ต่อมาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลางเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยของพระองค์อาจกล่าวได้ว่าบรรดาผู้แสดงคนทั้งหลายส่วนใหญ่ที่สืบทอดมาแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ออกไปแสดงอยู่ตามวังเจ้านายต่าง ๆ พอมาถึงรัชสมัยของพระองค์ บรรดาตัวแสดงโขนนั้นก็ล้มหายตายจากเสียเป็นจำนวนมากจนกระทั่งในรัชสมัยของพระองค์เองก็ไม่สามารถที่จะเล่นโขนได้เมื่อจะเล่นเรื่องรามเกียรติ์ก็ต้องหันกลับมาเล่นเป็นละครใน โดยใช้ผู้หญิงแสดงเหมือนเช่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและพระบาทสมเด็จพระเลิศหล้านภาลัย ซึ่งถึงรัชสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อจะโปรดให้มีการแสดงโขนก็ไม่สามารถที่จะรวบรวมครูโขนให้กลับมาฝึกซ้อมได้ จำเป็นต้องเชิญครูละครมาเป็นครูผู้ช่วยซ้อมการแสดงโขนในยุครัชกาลนี้ การแสดงโขนได้พัฒนาจากรูปแบบการแสดงโขนแบบหนังใหญ่มาเป็นรูปแบบการแสดงโขนแบบละคร (ประเมษฐ์ บุณยะชัย, ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย. สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559) ครั้นถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดแสดงโขนก็ดำเนินตามรูปแบบการแสดงโขนแบบละคร ซึ่งนับได้ว่ารูปแบบการแสดงโขนในรัชสมัยนี้ เป็นต้นแบบให้แก่โขนของกรมศิลปากรซึ่งมีการจัดตั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การแสดงโขนได้เริ่มเสื่อมความนิยมลงไปด้วยเหตุผลทางการเมืองและได้กลับมาฟื้นฟูขึ้นใหม่ในยุคสมัยนายธนิต อยู่โพธิ์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองการสังคีตกรมศิลปากร หลังจากการฟื้นฟูโขนให้กลับมาเป็นที่นิยมของผู้ชมแล้ว การแสดงโขนก็ได้รับการพัฒนามาโดยตลอดแต่ก็มี

บางช่วงที่การแสดงโขนซบเซาลง จนกระทั่งในที่สุดสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชเสาวนีย์ที่จะฟื้นฟูการแสดงโขนที่ซบเซาให้กลับมาเป็นที่รู้จักของคนไทยอีกครั้งโดยให้จัดการแสดงเริ่มแรกในปี พ.ศ. 2550 คือการแสดงโขนเฉลิมพระเกียรติชุดศึกอินทรีชิต ตอนพรหมาศ ครั้นต่อมามีกระแสเรียกร้องจากผู้ชม จึงเป็นเหตุให้สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ต้องโปรดให้จัดการแสดงโขนขึ้นอีกครั้งแล้วใช้ชื่อว่า “โขนพระราชทาน” และดำเนินการจัดการแสดงอย่างต่อเนื่องทุกปี นับตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2552 จัดแสดงโขนชุดศึกอินทรีชิต ตอนพรหมาศ ในปี พ.ศ. 2553 แต่แสดงโขนชุดนางลอย ในปี พ.ศ. 2554 จัดการแสดงโขนชุดศึกไผ่ธราภรณ์ ในปี พ.ศ. 2555 จัดแสดงโขนชุดจองถนน ในปี พ.ศ. 2556 จัดแสดงโขนชุดโมกษศักดิ์ ในปี พ.ศ. 2557 จัดแสดงโขนชุดศึกอินทรีชิต ตอนนาคบาท ในปีพ.ศ. 2558 จัดแสดงโขนชุดศึกอินทรีชิต ตอนพรหมาศ จากการแสดงโขนที่เริ่มจัดการแสดงนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550-2558 พบว่ามีการนำเอาการแสดงโขนชุดศึกอินทรีชิต ตอนพรหมาศ กลับมาแสดงนั้นนับสถิติได้จำนวนสามครั้ง จากสถิติจำนวนสามครั้งที่น่าเสนอชุดพรหมาศ ผู้วิจัยจึงอยากทราบสาเหตุใดจึงนำเสนอการแสดงโขนชุดศึกอินทรีชิต ตอนพรหมาศถึง 3 ครั้ง และในแต่ละครั้งมีองค์ประกอบและรูปแบบการแสดงเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) ศึกษาความเป็นมาของการแสดงโขน
- 2) ศึกษาความเป็นมาของการแสดงโขนพระราชทานในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
- 3) ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและองค์ประกอบ การแสดงโขนพระราชทานในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

วิธีดำเนินการวิจัย

แบบของการวิจัย ในครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ

(Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

- 1) คณะกรรมการผู้มีส่วนร่วมในการจัดการแสดงโขนพระราชทาน ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 5 คน
- 2) ผู้มีประสบการณ์ในการฝึกซ้อมการแสดงโขนพระราชทานในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 2 คน
- 3) ผู้มีประสบการณ์ในการฝึกซ้อมการบรรเลงและขับร้องการแสดงโขนในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 2 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง โดยกำหนดกรอบสัมภาษณ์ในประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมา รูปแบบการแสดง และองค์ประกอบการแสดงโขนพระราชทาน การเก็บรวบรวมข้อมูล

- 1) ศึกษาเอกสารตำราและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโขนพระราชทานในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
- 2) สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีคุณสมบัติ ดังนี้ (1) เป็นผู้มีส่วนร่วมในการจัดการแสดงโขนพระราชทานในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ (2) มีประสบการณ์ในการฝึกซ้อมการแสดงโขนพระราชทานในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ (3) มีประสบการณ์ในการฝึกซ้อมการบรรเลงและขับร้องการแสดงโขนในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
- 3) ลงภาคสนามโดยใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม จัดสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) เชิญนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิเข้าร่วมการสัมภาษณ์เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลจำนวน 7 คน โดยกำหนดคุณสมบัติผู้ร่วมประชุมกลุ่มย่อย ดังนี้ (1) เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถเชิงวิชาการในการแสดงโขนพระราชทาน จำนวน 3 คน (2) มีประสบการณ์ในการฝึกซ้อมการแสดงโขนพระราชทาน จำนวน 2 คน (3) มีประสบการณ์การบรรเลงและขับร้องการแสดงโขนพระราชทาน จำนวน 2 คน นำข้อสรุปที่ได้จากการสนทนากลุ่มย่อยมาวิเคราะห์เรียบเรียง และนำเสนอเป็นรายงานการวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการสอบ

วิเคราะห์ข้อมูล โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ดังนี้ 1) นำข้อมูลที่ศึกษาจากเอกสาร ตำรา วรรณกรรม

เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการแสดงโขนตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงปัจจุบันและวิเคราะห์ข้อมูลรูปแบบการแสดง 2) จากการสัมภาษณ์แล้วนำถอดเสียงจากนั้นดำเนินการตรวจสอบความถูกต้อง และนำมาวิเคราะห์เกี่ยวกับความเป็นมาการแสดงโขน รูปแบบการแสดง และองค์ประกอบการแสดงโขนพระราชทานในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

สรุปผลการวิจัย

1. กล่าวโดยสรุปประวัติการแสดงโขนไม่สามารถที่จะบ่งชี้ได้อย่างชัดเจนว่าการแสดงโขนนั้นเกิดขึ้นเมื่อใดแต่จากหลักฐานที่ชัดเจนที่สุดโดยการจดบันทึกของมองซิเออ เดอ ลาลูแบร์ กล่าวถึงการแสดงโขนในปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ว่ารูปแบบการแสดงโขนในสมัยนี้เป็นรูปแบบการแสดงที่ผู้แสดงสวมหน้ากาก มีการแต่งประกอบพากย์เจรจา รูปแบบการแสดงที่เป็นแบบโขนในสมัยอยุธยาได้ที่เรียกกันว่า โขนแบบหนังใหญ่ ซึ่งลักษณะการแสดงได้ดำเนินรูปแบบมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต่อมาในรัชกาลที่ 5 รูปแบบการแสดงโขนก็เปลี่ยนการแสดงจากรูปแบบที่เคยดำเนินเรื่องด้วยการพากย์เจรจาอย่างหนังใหญ่เปลี่ยนรูปแบบมาเป็นการแสดงโขนแบบละครคือ บทร้องเข้าไปประกอบในการแสดง ซึ่งรูปแบบการแสดงโขนแบบละครนี้ได้รับการถ่ายทอดรูปแบบจากครูละคร อิทธิพลของกระบวนท่ารำที่ปรากฏอยู่ในการแสดงโขนแบบละครได้ส่งผลต่อรูปแบบการแสดงโขนตั้งแต่รัชสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน

2. ผลการศึกษาความเป็นมาของการแสดงโขนพระราชทานในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถพบว่า การแสดงโขนพระราชทานเกิดจากพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ด้วยทรงเป็นห่วงการแสดงโขนอันเป็นศิลปะชั้นสูงของไทยจะสูญหายไป การแสดงโขนพระราชทานเกิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2550 ในงานครบรอบ 80 พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

และ 75 พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และดำเนินการจัดการแสดงจนถึงปัจจุบัน

3. ผลการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการแสดงโขนพระราชทาน พบว่ารูปแบบการแสดงโขนพระราชทานเป็นรูปแบบการแสดงโขนแบบละคร นอกเหนือจากรูปแบบการแสดงโขนพระราชทานสิ่งที่มีความสำคัญและถือว่าขาดมิได้ในการแสดงซึ่งองค์ประกอบการแสดงโขนพระราชทานได้ถูกสร้างและพัฒนาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 พ.ศ. 2552 และพ.ศ. 2558 ซึ่งการพัฒนาองค์ประกอบการแสดงโดยเปรียบเทียบจากการแสดงโขนพระราชทานตอนศึกอินทรีชิต ตอนพรหมาศ ในปี พ.ศ. 2550 พ.ศ. 2552 และ พ.ศ. 2558 พบว่า

3.1 องค์ประกอบด้านบทโขนพบว่ามีความเหมือนตรงที่นำเอาบทร้องคอนเสิร์ตตั้บพรหมาศของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มาจัดทำเป็นบทโขนใช้ในการแสดงโขนพระราชทาน และนอกจากนี้ยังพบความแตกต่างกล่าวคือในปี พ.ศ. 2558 ได้มีการเพิ่มเติมบทโขนของกรมศิลปากรชุดศึกมังกรกัณฐ์เข้ามาประกอบในการแสดงโขนในช่วงแรก ด้วยเหตุผลที่ว่า เนื่องจากการแสดงโขนพระราชทานชุดศึกอินทรีชิตตอนพรหมาศในปี พ.ศ. 2558 ระยะเวลาที่ใช้ในการแสดงเพราะเมื่อพิจารณาการแสดงโขน ตอนพรหมาศเพียงชุดเดียวระยะเวลาของการแสดงอาจไม่เพียงพอตามที่กำหนดระยะเวลาของการแสดง จึงต้องมีการเพิ่มเติม ศึกมังกรกัณฐ์เข้ามาในการแสดงช่วงแรก เพื่อที่จะให้ได้เวลาที่ประมาณไว้ในการนำเสนอการแสดง

3.2 องค์ประกอบด้านผู้แสดงพบว่าในปี พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2552 ใช้นักแสดงอาชีพจากหน่วยงานสำนักการสังคีต จากหน่วยงานกรมศิลปากรและวิทยาลัยนาฏศิลป์สิ่งที่พบว่าแตกต่างกล่าวคือในปี พ.ศ. 2558 มีกระบวนการคัดเลือกนักแสดงให้เข้ามาเป็นนักแสดงโขนพระราชทานซึ่งเมื่อพิจารณาจะเห็นว่าเป็นการเปิดโอกาสให้กับเยาวชนรุ่นให้ที่มีความสามารถในด้านการแสดงโขนและละครได้เข้ามาเป็นนักแสดงโขน

3.3 องค์ประกอบด้านกระบวนการทำรำและกระบวนการท่าเต้นพบว่า ในการแสดงโขนพระราชทานชุดศึกอินทรีชิตตอนพรหมาศ ไม่มีความต่างด้วยเหตุผลในการแสดงโขนเป็นรูปแบบการแสดงโขนแบบละครตามรูปแบบกรมมหรสพ

3.4 องค์ประกอบด้านดนตรีพบว่า ในปี พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2552 การนำวงโยธวาทิตซึ่งเป็นเครื่องดนตรีทางตะวันตกมาบรรเลงประกอบการแสดงประสบปัญหาในเรื่องของกระบวนการรำและกระบวนการเต้น ทั้งนี้เนื่องจาก วงโยธวาทิตต้องอาศัยโน้ตสากลในการบรรเลงดังนั้นทำนองเพลงและจังหวะของดนตรีจึงต้องเป็นไปตามลักษณะของการบันทึกตามตัวโน้ต ดังนั้นทำรำจึงต้องดำเนินตามท่วงทำนองของเพลงแตกต่างจากการใช้วงปี่พาทย์มาบรรเลงประกอบการแสดงทำนองเพลงที่ใช้บรรเลงในวงปี่พาทย์สามารถที่จะตัดทอนทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการรำและกระบวนการท่าเต้นเป็นสำคัญ

3.5 องค์ประกอบด้านฉากจากการสัมภาษณ์ผู้สวดสาคร ชายเสม ได้กล่าวว่าฉากออกแบบจากประกอบการแสดงโขนพระราชทานชุดศึกอินทรีชิต ตอนพรหมาศ ได้มีการศึกษาเพื่อวางแผนทางในการออกแบบฉากตั้งแต่การศึกษาจากบทวรรณคดี การศึกษาจากประวัติศาสตร์และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของฝ่ายต่าง ๆ เพื่อนำมาสู่การออกแบบฉากที่สมบูรณ์นับตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2550 ฉากห้องพระโรงกรุงลงกาได้อาศัยการลงศึกษาจากสถานที่จริงคือพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยและพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย แล้วนำมาประยุกต์ออกแบบเป็นห้องพระโรงกรุง ส่วนช้างเอราวัณได้ไปศึกษาลักษณะของช้างที่เพนียดคล้องช้างจังหวัดอยุธยาแล้วก็นำมากำหนดเป็นแบบในการสร้างช้างเอราวัณต่อมาในปี พ.ศ. 2552 การออกแบบฉากก็พัฒนาจากในปี พ.ศ. 2550 เช่น ฉากห้องพระโรงกรุงลงกา ก็เพิ่มสัญลักษณ์ที่แสดงถึงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการที่จะบังคับบัญชาข้าราชการทหารและข้าราชการพลเรือน โดยการสร้างรูปคชสีห์และสิงห์ โดยคชสีห์มีความหมายถึงถึง

กระทรวงกลาโหม และสิ่งที่มีความหมายถึงกระทรวงมหาดไทย ในส่วนของช้างเอราวัณ ได้มีการใช้เทคนิคการใช้ลัฟต์ยวบตัวช้างลงจากเวที ในปี พ.ศ. 2558 สิ่งเพิ่มเติมขึ้นมา คือห้องพระโรงมังกรกัณฐ์ การออกแบบได้ยึดเอาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กับชนชาติจีนตลอดจนคึกขาววรรณคดี ที่กล่าวถึงสัตว์ที่ใช้ในการลากรถของตัวมังกรกัณฐ์ จากบทพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ ก็พบว่าสัตว์ที่นำมาใช้ในการลากรถทรงคือมังกร จากการศึกษา กอปรทั้งความรักในศิลปจีนจึงทำให้ออกแบบฉากห้องพระโรงมังกรกัณฐ์เป็นแบบฉากราชวังตามแบบของจีนและสิ่งที่พัฒนาในการออกแบบฉากช้างเอราวัณที่ถือว่าเป็นฉากที่สำคัญที่สุดก็คือการใช้เทคนิค การสับดีบุก การยกวาง การแกว่งหาง และการยกขา ตลอดจนการยวบเข้าหมอบตัวของช้างล้วนเป็นเทคนิคที่พยายามพัฒนาโดยใช้ฐานพัฒนามาจากฉากที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2552 เป็นฐานพัฒนาในปี พ.ศ. 2558 (สุดสาคร ชายเสม สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2559)

3.6 องค์ประกอบด้านเครื่องแต่งกายพบว่า เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงโขนพระราชทานในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในปี พ.ศ. 2550 การสร้างเครื่องแต่งกายไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง ทั้งนี้เนื่องจาก วัสดุอุปกรณ์ที่สั่งซื้อจากต่างประเทศไม่ได้รับการส่งมอบตามที่กำหนดจึงทำให้เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงต้องบกพร่อง ในปี พ.ศ. 2552 การสร้างเครื่องแต่งกายก็สมบูรณ์ขึ้น ด้วยมีวัสดุอุปกรณ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อการปฏิบัติตามกระบวนการปักผ้าแบบเทคนิคโบราณ โดยศึกษาข้อมูลจากภาพถ่าย เครื่องแต่งกายที่ยังคงเหลืออยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นำมาทดลองปักเครื่องแต่งกายโดยใช้เทคนิคแบบโบราณ ในส่วนของการนุ่งผ้าต่างจากปัจจุบันคือรูปแบบการนุ่งผ้านุ่งแบบกรมมหรสพในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือผู้แสดงทุกคนจะต้องนุ่งส้นเปลยาวถึงกลางหน้าแข้งของตนเอง การนุ่งผ้านุ่ง จะต้องนุ่งเหนือส้นเปลขึ้นมามีเล็กน้อย

การสวมเสื้อจะสวมเสื้อ 2 ชั้นเลียนแบบเครื่องต้นสำหรับพระมหากษัตริย์

3.7 องค์ประกอบด้านการแต่งหน้าในการแสดงโขนพระราชทานชุดศึกอินทรีชิต ตอนพรหมาศ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2550 พ.ศ. 2552 และ พ.ศ. 2558 พบว่า ได้มีการพัฒนาในเรื่องของการแต่งหน้าตามแบบแผนของหน้าโขนที่มีลักษณะเป็นหน้าตาย จากการศึกษาพบว่า ช่างแต่งหน้าที่แต่งหน้าให้กับผู้แสดง ในปี พ.ศ. 2550 ยังขาดความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องของการเขียนเส้น การแก้ไขใบหน้า และการลงสีหน้า ต่อมาในปี พ.ศ. 2552 ได้มีการศึกษาในเรื่องของการแก้ไขรูปหน้า การเขียนเส้น และการลงสี จึงทำให้ช่างแต่งหน้าเกิดความเข้าใจ ในวิธีการแต่งหน้าในแบบหน้าโขนขึ้นในอีกระดับหนึ่ง จนกระทั่งถึงในปี พ.ศ. 2558 ช่างแต่งหน้ามีทักษะในการแต่งหน้ามากขึ้นด้ผ่านการแต่งหน้าให้กับผู้แสดงโขนพระราชทานที่ต่อเนื่องนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ถึง พ.ศ. 2558 นับเป็นเวลา 8 ปี จนทำให้เกิดทักษะในการที่จะแก้ไขใบหน้าของผู้แสดง การเขียนเส้นให้เกิดความสมดุลทั้งสองข้าง การลงสี ซึ่งเทคนิคเหล่านี้ได้ผ่านกระบวนการศึกษาวิจัยโดยมนตรี วัดละอียด

อภิปรายผล

1. กล่าวโดยสรุปประวัติการแสดงโขนไม่สามารถที่จะบ่งชี้ได้อย่างชัดเจนว่าการแสดงโขนนั้นเกิดขึ้นเมื่อใดแต่จากหลักฐานที่ชัดเจนที่สุดโดยการจดบันทึกของมองสิเออ เดอ ลาลูแบร์ กล่าวถึงการแสดงโขน ในปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ว่ารูปแบบการแสดงโขนในสมัยนั้นเป็นรูปแบบการแสดงที่ผู้แสดงสวมหน้ากาก มีการเต้นประกอบพากย์เจรจา รูปแบบการแสดงที่เป็นแบบโขนในสมัยอยุธยาได้ที่เรียกกันว่า โขนแบบหนังใหญ่ ซึ่งลักษณะการแสดงได้ดำเนินรูปแบบมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต่อมาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปแบบการแสดงโขนก็เปลี่ยนการแสดงจากรูปแบบที่เคยดำเนินเรื่องด้วยการพากย์เจรจาอย่างหนังใหญ่ เปลี่ยนรูปแบบมาเป็น

การแสดงโขนแบบละครคือบทร้องเข้าไปประกอบในการแสดง ซึ่งรูปแบบการแสดงโขนแบบละครนี้ได้รับการถ่ายทอดรูปแบบจากครูละคร อิทธิพลของกระบวนการทำที่ปรากฏอยู่ในการแสดงโขนแบบละครได้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบการแสดงโขน ตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าจนถึงปัจจุบัน

2. ผลการศึกษาความเป็นมาของการแสดงโขนพระราชนันทในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถพบว่า การแสดงโขนพระราชนันทเกิดจากพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ด้วยทรงเป็นห่วงการแสดงโขนอันเป็นศิลปะชั้นสูงของไทยจะสูญหายไป การแสดงโขนพระราชนันทเกิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2550 ในงานครบรอบ 80 พรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และ 75 พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และดำเนินการจัดการแสดงจนถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับสมิทธิ ศิริภัทรและหม่อมหลวงปิยาภัสร์ ภิรมย์ภักดี กล่าวว่า การแสดงโขนพระราชนันทเริ่มต้นด้วยการสร้างเครื่องแต่งกายก่อน ด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีพระราชกระแสรับสั่งเป็นข้อสังเกตข้อหนึ่งว่า โขนในปัจจุบันโดยเฉพาะเรื่องเครื่องแต่งกาย การแต่งหน้าจะเพี้ยนไปจากเดิมจากที่พระองค์เคยทอดพระเนตรการแสดงโขนเมื่อ 50 ปีที่ผ่านมา จึงมีพระราชปรารภว่า “เราน่าจะทำเครื่องแต่งกายขึ้นใหม่” ท่านผู้หญิงมณฑิลา วัณิกกุล ราชเลขาฯ ในพระองค์ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการในการจัดสร้างเครื่องแต่งกายโขนขึ้นมา และจัดแสดงครั้งแรกในปี พ.ศ. 2550 ในงานครบรอบ 80 พรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และ 75 พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

3. ผลการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการแสดงโขนพระราชนันท พบว่ารูปแบบการแสดงโขนพระราชนันทเป็นรูปแบบการแสดงโขนแบบละคร นอกเหนือจากรูปแบบการแสดงโขนพระราชนันทที่มีความสำคัญและถือว่าขาดไม่ได้ในการแสดงซึ่งองค์ประกอบการแสดง

โขนพระราชนันทได้ถูกสร้างและพัฒนาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 พ.ศ. 2552 และพ.ศ. 2558 ซึ่งการพัฒนาองค์ประกอบการแสดงโดยเปรียบเทียบจากการแสดงโขนพระราชนันทตอนศึกอินทรีชิต ตอนพรหมาศ ในปี พ.ศ. 2550 พ.ศ. 2552 และ พ.ศ. 2558 พบว่า

จาก ในการแสดงโขนพระราชนันท ชุดศึกอินทรีชิต ตอนพรหมาศ ในปี พ.ศ. 2550 พ.ศ. 2552 และ พ.ศ. 2558 พบว่าการสร้างจากเน้นความสวยงามอลังการและความสมจริง ซึ่งสอดคล้องกับ ฐาปนีย์ สังสิทธิ์ (2557) ที่กล่าวว่า โขนในฐานะสื่อวัฒนธรรมร่วมสมัยองค์ประกอบของโขนมีการเปลี่ยนแปลงไป เทคนิคประกอบการแสดงทันสมัยขึ้น และระยะเวลาในการจัดการแสดงที่ลดลงเพื่อให้เกิดความกระชับดึงดูดผู้ชม โดยหลักๆ จะมีการเปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้เกิดความบันเทิงแก่ผู้บริโภคมากที่สุด เน้นความอลังการ สมจริง สวยงามในเรื่องของฉาก เครื่องแต่งกาย เน้นความอลังการ สมจริงซึ่งในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าการจัดการแสดงของโขนในยุคปัจจุบันที่ลักษณะทั้งงดงามและครบองค์ประกอบในหลายๆด้านด้วยปัจจัยมาจากการพร้อมด้านเครื่องมืออุปกรณ์และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

เครื่องแต่งกายในการแสดงโขนพระราชนันท ชุดศึกอินทรีชิต ตอนพรหมาศ ในปี พ.ศ. 2550 พ.ศ. 2552 และ พ.ศ. 2558 พบว่าได้มีการอนุรักษ์รูปแบบการแต่งกายตามลักษณะเครื่องแต่งกายแบบโบราณ โดยคณะกรรมการด้านเครื่องแต่งกาย ได้พยายามอนุรักษ์กระบวนการปักผ้าด้วยเทคนิคโบราณ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 และได้พัฒนาในเรื่องของเครื่องแต่งกายมาจนกระทั่ง ปีพ.ศ. 2558 เพื่อที่จะให้ได้เครื่องแต่งกายที่มีความสมบูรณ์ในด้านของกระบวนการปักตามแบบโบราณ เพื่อตอบสนองแนวพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถซึ่งต้องนับว่าเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงโขนพระราชนันทเป็นไปตามแนวพระราชประสงค์ที่ต้องการจะอนุรักษ์รูปแบบเครื่องแต่งกายตามแบบโบราณตลอดจนวิธีการแต่งกาย

ซึ่งสอดคล้องกับ สุรัตน์ จงดา (2556) ที่กล่าวว่าลวดลายที่ใช้ปักเครื่องแต่งกายพัฒนามาจากลายของผ้าที่มาจากอินเดียเป็นส่วนใหญ่ และต่อมาได้ถูกออกแบบเป็นลายกนกแบบลายไทย และเพิ่มลวดลายตามคัณฑ์ของตัวละคร วิธีการและวัสดุปักลวดลายมีหลากหลาย ปัจจุบันเหลือวิธีการปักน้อยลง ความงามของเครื่องแต่งกายตัวละครต้องคำนึงถึงสัดส่วนของชิ้นส่วนเครื่องแต่งกาย และสัดส่วนของการนำมาแต่งบนร่างกายของนักแสดง การออกแบบเครื่องแต่งกายด้วยความประณีตและการปักที่ละเอียดงดงาม จะทำให้การแสดงออกมามีความชัดเจนยิ่งขึ้น

การแต่งหน้าในการแสดงโขนพระราชนันทนุชดคีอินทรีชิต ตอนพรหมาศ ในปี พ.ศ. 2550 พ.ศ. 2552 และ พ.ศ. 2558 พบว่า วิธีการแต่งหน้าแบบโขนละครนั้นที่ต้องแต่งตามแบบหน้าโขนและภาพจิตรกรรม กล่าวได้ว่าเป็นความยากลำบากของช่างแต่งหน้าเพราะรูปแบบการแต่งหน้ากับการวาดหน้าโขนละครมีความแตกต่างกันซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ มนตรี วัดละเอียด ที่กล่าวว่า การแต่งหน้าเป็นเรื่องของการแต่งหน้าตามสมัยนิยมส่วนการวาดหน้าเป็นใช้ลายเส้นตามภาพจิตรกรรมแบบไทย ดังนั้นในการแสดงโขนพระราชนันทนุชชิตครั้งแรกที่จัดการแสดงด้วยความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในเรื่องของการวาดหน้าจึงทำให้พบข้อบกพร่องในเรื่อง

ของการแต่งหน้าหลายประการ หากแต่เมื่อได้มีการทดลองในเรื่องของการแต่งหน้าของตัวโขนละครแล้ว ก็พบว่าหัวใจสำคัญไม่ได้อยู่ที่การแต่งหน้าหากแต่ขึ้นอยู่กับกรวดหน้า (มนตรี วัดละเอียด, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2559)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัยพบว่า

ควรที่จะนำเอารูปแบบการวิจัยเล่มนี้ไปใช้เป็นแนวทางในการวิจัยประเด็นเรื่องของการวิธีการแต่งหน้าในการแสดงโขนพระราชนันทนุชชิตตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ถึงปัจจุบันเพื่อที่จะวิเคราะห์แนวคิด วิธีการและกระบวนการของการแต่งหน้าในการแสดงโขนพระราชนันทนุชชิต

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ประเด็นที่ใช้ในงานวิจัยนั้นยังขาดการศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้งโดยเฉพาะประเด็นเรื่องของการแต่งกาย และประเด็นเรื่องของการประกอบในการแสดงโขนพระราชนันทนุชชิต ทั้งนี้เนื่องจากระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยมีข้อจำกัดในการศึกษาประเด็นเรื่องของการลักษณะการแสดงโขนพระราชนันทนุชชิต ดังนั้นจึงควรมีการวิจัยเพิ่มเติมในประเด็นเรื่องของการเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงโขนพระราชนันทนุชชิตหรือประเด็นเรื่องของการประกอบในการแสดงโขนพระราชนันทนุชชิต

บรรณานุกรม

- ฉาบนิย สันติพิทักษ์. (2557). **โฉมหน้าประเทศไทยและสื่อวัฒนธรรมในบริบทสังคมร่วมสมัย**. ปรินซ์นิพนธ์ ศศ.ด.มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2508). **เอกสารประกอบการสัมมนาและสาธิตนาฏศิลป์ไทย (2) เณริมพระเกียรติพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดร่วมกับวิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.
- ประเมษฐ์ บุญยะชัย. (2559). **ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย**. สัมภาษณ์, 4 เมษายน 2559.
- มนตรี วัดละเอียด. (2550). **หน้าโฉม สมุดภาพการแต่งหน้าโฉมจามพระราชดำริในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ.
- มนตรี วัดละเอียด. (2559). สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2559.
- สุดสาคร ชายเสม. (2559). สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2559.
- สุรัตน์ จงดา. (2559). สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2559.